

Irmina Rostek

Rozwój kompetencji intymnych w okresie wczesnoszkolnym = The development of intimacy skills in middle childhood

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 3,
11-21

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Irmina Rostek

Rozwój kompetencji intymnych w okresie wczesnoszkolnym

The development of intimacy skills in middle childhood

Dojrzewanie do intymności

Intymność jest fenomenem niezwykle złożonym, przyjmuje różne postaci w obrębie różnych relacji – zarówno przyjacielskich, jak i romantycznych – niewątpliwie jednak stanowi istotny element głębokich, dojrzałych związków międzyludzkich. W niektórych związkach intymność wiązać się będzie z bliskością fizyczną, w innych z doświadczeniem emocjonalnego połączenia, w innych jeszcze z wrażeniem intelektualnego pokrewieństwa. Badacze fenomenu intymności, próbując uchwycić jego kluczowe cechy, wskazali na podstawowe znaczenie trzech elementów: otwierania się, umiejętności przyjęcia perspektywy drugiej osoby oraz doświadczania pozytywnych emocji w relacji¹. Innymi słowy, relacja, którą nazwać możemy relacją intymną, to taka, która spełnia warunki zarówno behawioralne, poznawcze, jak i emocjonalne – mamy możliwość werbalnego ujawnienia drugiej osobie poufnych informacji na swój temat, jesteśmy w stanie spojrzeć na siebie oczami drugiej osoby i przeżywamy uczucia miłości czy sympatii.

Chociaż intymność jest cechą przypisywaną dojrzałym związkom, już w okresach poprzedzających dorosłość dostrzec można przejawy rozwoju

¹ K.J. Prager, *The Psychology of Intimacy*, New York, London 2005.

kompetencji niezbędnych do jej budowania. Wydaje się zatem, że dojrzwianie do intymności stanowi jeden z istotnych aspektów rozwoju społeczno-emocjonalnego człowieka. Dojrzwianie to związane jest z rozwojem umiejętności otwierania się, przyjmowania cudzej perspektywy i głębokiego przeżywania emocji.

Opis specyfiki rozwoju kompetencji intymnych w okresie średniego i późnego dzieciństwa, przedstawić można, udzielając odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania:

1. W jakich relacjach funkcjonuje jednostka w tym okresie?
2. Jakie w tym okresie rozwijają się istotne predyspozycje sprzyjające funkcjonowaniu człowieka w relacjach z innymi?
3. Jakie w tym okresie zachodzą zmiany w zakresie kompetencji związanych bezpośrednio z podstawowymi właściwościami intymności?

Poniższy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na postawione pytania w świetle prowadzonych dotychczas w tym zakresie badań i rozważań teoretycznych.

Kluczowe relacje w okresie średniego i późnego dzieciństwa

Pierwszą, podstawową relacją budowaną przez człowieka w biegu życia, jest relacja z opiekunem. „Raz wykształcone przywiązanie towarzyszy człowiekowi od kołyski aż po grób”² – twierdzi J. Bowlby, autor prac poświęconych przywiązaniu, rozłące i stracie oraz procesom, dzięki którym konstruowane i dekonstruowane są emocjonalne więzi między matką a dzieckiem. Teza sformułowana przez Bowlby’ego zainspirowała kolejnych badaczy do poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące zmian zachodzących w kontekście przywiązania w trakcie całego życia człowieka. Według C. Hazan i P.R. Shavera³, przywiązanie charakteryzuje: dążenie do bycia obok i unikanie rozłąki z obiektem przywiązania (czyli utrzymanie bliskości); podejmowanie zachowań eksploracyjnych w obecności obiektu przywiązania (podstawa dla eksploracji) oraz poszukiwanie u obiektu przywiązania wsparcia, aprobaty i ukojenia (bezpieczna przystań). Podczas gdy w okresie wczesnego dzieciństwa wszystkie te aspekty realizowane są w relacji z opiekunem, z biegiem czasu dokonuje się ich stopniowy transfer w kierunku relacji z rówieśnikami. Według tych autorów, w okresie późnego dzieciństwa relacja z opiekunem stanowi jeszcze podstawę dla eksploracji, lecz pragnienie bliskości i doświadczenie wsparcia, aprobaty i ukojenia związane są z relacjami rówieśniczymi.

² J. Bowlby, *Attachment*, New York 1969, s. 129.

³ C. Hazan, P.R. Shaver, *Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships*, „Psychological Inquiry” (1994)5, s. 1-22.

Zaprzecząc obiegowemu przekonaniu dotyczącemu nietrwałości relacji rówieśniczych w okresie przedszkolnym, J. Dunn⁴ twierdzi, że jest to okres, kiedy zawierane są pierwsze prawdziwe przyjaźnie. Z przytoczonych przez tę autorkę badań wynika, że 50-70% przyjaźni dzieci w wieku przedszkolnym trwa dłużej niż rok⁵. Prowadzone w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii badania C. Howes i J. Dunn⁶ pokazują ponadto, że jakość przyjaźni dzieci w wieku przedszkolnym jest znaczącym predyktorem jakości późniejszych przyjaźni, rozumienia innych ludzi i umiejętności rozwiązywania problemów społecznych, poczucia własnej wartości i dobrostanu emocjonalnego. Negatywne wczesne doświadczenia zwiększać mają prawdopodobieństwo pojawienia się w późniejszym okresie zachowań patologicznych i problemowych.

Wchodząc w wiek wczesnoszkolny, dziecko znacząco poszerza przestrzeń świata społecznego, w którym funkcjonuje. Choć nadal bardzo potrzebuje wsparcia ze strony rodziców, nasila się potrzeba samodzielności i przebywania poza granicami rodziny, coraz większą rolę zaczynają odgrywać rówieśnicy. Poszerza się także przestrzeń kontaktów z osobami dorosłymi pochodzącymi spoza rodziny. Na początek późnego dzieciństwa przypada, według W. Damona, zmiana w rozumieniu idei przyjaźni i przyjaciela, wraz z tą zmianą przyjaźń staje się trwalsza i pewniejsza. Przyjaciel przestaje być osobą, z którą przyjemnie spędza się czas, a staje się powiernikiem najgłębszych zwierzeń, osobą godną zaufania⁷. W okresie późnego dzieciństwa wzrasta także znaczenie grupy, czyli formacji, w której interakcja społeczna zachodzi regularnie; uznawanych jest więcej wartości ponad te, które uznawane są przez ogół społeczeństwa; kształtującej poczucie przynależności; posiadającej określoną strukturę. Aż do okresu dojrzewania dziecko funkcjonować będzie przede wszystkim w obrębie relacji grupowych, dynamika zmian sojuszy i koalicji zawiązywanych w obszarze rówieśniczych paczek, band czy klik jest niezwykle intensywna⁸.

Zmiany rozwojowe okresu późnego dzieciństwa kluczowe dla rozwoju intymności

Specyfika okresu późnego dzieciństwa, według H. Bee, wiąże się ze zmianami zachodzącymi w trzech obszarach funkcjonowania⁹. Po pierwsze, jest to czas intensywnego rozwoju poznawczego, związanego z wchodzeniem

⁴ J. Dunn, *Children's Friendships. The Beginnings of Intimacy*, Oxford 2004.

⁵ C. Howes, *Peer interaction of young children*, „Monographs of the Society for Research in Child Development” (1988)53.

⁶ J. Dunn, *Children's Friendships. The Beginnings of Intimacy*, dz. cyt.

⁷ W. Damon, *The Social World of the Child*, San Francisco 1977.

⁸ W.W. Hartup, *Peer relations*, [w:] *Handbook of child psychology*, red. E.M. Hetherington, New York 1983.

⁹ H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.

w stadium operacji konkretnych. Zmiana ta powiązana jest z funkcjonowaniem społecznym dziecka na dwóch płaszczyznach: przełamanie egocentryzmu myślenia przedoperacyjnego następuje dzięki relacjom z rówieśnikami, a przy tym umożliwia pogłębianie i wzbogacanie tych relacji. Po drugie, intensywnie rozwija się pojęcie własnego Ja – między siódmym a ósmym rokiem życia dziecko formułuje na skutek indukcji i sumowania uogólnioną ocenę własnej wartości. Ocena ta wpływać będzie na to, jak spostrzegać się będzie dziecko w kontekście złożonej hierarchii relacji społecznych. Po trzecie wreszcie, po raz pierwszy w rozwoju tak ewidentnie dochodzi do głosu seksualność człowieka, a właściwie jego „kontrseksualność”. Według Z. Freuda, jest to faza, w której można dostrzec zastój i cofnięcie się w rozwoju seksualnym, które „w wypadkach kulturalnie najbardziej pomyślnych zasługują na nazwę okresu utajenia”¹⁰. E. Erikson podkreśla, że w okresie tym dziecko kształtuje poczucie kompetencji i skuteczności w działaniu¹¹. Innymi słowy, jest to okres, kiedy dziecko odczuwa satysfakcję przede wszystkim w sytuacjach pozwalających na doświadczenie bycia kompetentnym i skutecznym sprawcą¹².

Obserwacja funkcjonowania typowych dla tego okresu rozwojowego grup rówieśniczych, pokazuje, że już pod koniec wieku przedszkolnego dzieci zaczynają preferować przebywanie w grupie osób tej samej płci, tendencja ta zaostrza się w pierwszych klasach szkoły podstawowej. Jak twierdzi J.M. Gottman, ośmiolatkom niemal nie zdarza się przyjaźnić z osobami płci przeciwnej¹³. Obserwacja funkcjonowania grup dzieci, w których obowiązuje bezwzględna segregacja płciowa, wraz z wyjaśnieniem odwołującym się do tezy Z. Freuda, zdają się wskazywać, że może być to okres odłożenia na jakiś czas tematyki intymnościowej, na rzecz zdobywania kompetencji w innych dziedzinach.

Przygotowanie do intymności – rozwój kompetencji intymnych w okresie późnego dzieciństwa

Wbrew przywoływanym powyżej obserwacjom wskazującym na uśpienie w zakresie dojrzewania do intymności w okresie późnego dzieciństwa, zmiany zachodzące w obrębie kompetencji związanych z podstawowymi cechami intymności wskazują, że jest to okres niezwykle istotny dla przygotowania do dojrzałej intymności.

¹⁰ Z. Freud, *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 1982, s. 324.

¹¹ E. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań 1997.

¹² R. Stefańska-Klar, *Późne dzieciństwo*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała i J. Trempała, Warszawa 2000, t. 2, s. 133.

¹³ J.M. Gottman, *How children become friends*, „Monographs of the Society for Research in Child Development” (1983)48.

Otwieranie się – behawioralny aspekt kompetencji intymnych

Intymna rozmowa opiera się na dwóch fundamentach: słuchaniu i mówieniu. Satysfakcjonująca obu rozmówców konwersacja zakłada możliwość ujawnienia informacji na swój temat, lecz także wysłuchania informacji na temat rozmówcy. W okresie późnego dzieciństwa następuje intensywny rozwój sprawności komunikacyjnych, wraz z którym poszerza się zakres pełnienia ról nadawcy i odbiorcy¹⁴. Ponieważ mowa przestaje mieć charakter egocentryczny, zwiększa się poziom wzajemnego zrozumienia rozmówców. Lecz to nie wszystko – około 6-7 roku życia wzrasta poziom intymności komunikacji werbalnej. W okresie przedszkolnym dziecko ujawniało poufne informacje przede wszystkim w sposób pozawerbalny – poprzez zabawę czy rysunek, w okresie wczesnoszkolnym wzrasta znaczenie użycia języka dla odkrywania głębokich prawd o sobie¹⁵. Pogłębia się także poziom rozumienia samej idei poufności. Nasilającej się potrzebie samodzielności i przebywania poza granicami rodziny towarzyszy rozwój zapotrzebowania na rozdzielanie treści odpowiednich dla słuchaczy z różnych kręgów funkcjonowania – dziecko zaczyna rozumieć, że istnieją pewne przekazy zakazane w jednym, a dozwolone w innym kontekście społecznym. Jak twierdzą J.S. Turner i D.B. Helms, jest to okres intensywnego wzrostu ilości sekretów ukrywanych przed rodzicami¹⁶. Dzieci w coraz większym stopniu zaczynają odczuwać właściwość lub niewłaściwość głębokiego otwierania się w różnych sytuacjach życiowych.

Jak w wielu innych sytuacjach społecznych, tak i w rozmowie obowiązuje zasada wzajemności – przeciętny dorosły rozmówca pozytywnie ocenia takiego interlokutora, który usłyszawszy poufne zwierzenia, dzieli się własnymi sekretami. Ocena taka dokonywana jest w sposób bezwiedny i skłania nas do unikania zarówno osób otwierających się zbyt głęboko, w sytuacjach niesprzyjających głębokim rozmowom, jak i tych, które zupełnie unikają odślaniania swojej prywatności, pomimo bycia w bliskich związkach. Ta wrażliwość na „konwersacyjną sprawiedliwość” nie jest umiejętnością wrodzoną. W przypadku rozmów dzieci przedszkolnych zasada wzajemności przegrywa z poznawczym egocentryzmem. Na początku wieku szkolnego następuje jednak znaczący przełom – dzieci zaczynają prowadzić rozmowę, dostosowując się do rozmówcy. W badaniach¹⁷, w których próbowano uchwycić dynamikę rozwoju kompetencji

¹⁴ R. Stefańska-Klar, *Późne dzieciństwo*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napie-
rała i J. Trempała, dz. cyt., t. 2.

¹⁵ J. Dunn, *Children's Friendships. The Beginnings of Intimacy*, dz. cyt.

¹⁶ J.S. Turner, D.B. Helms, *Rozwój człowieka*, Warszawa 1999.

¹⁷ I. Rostek, *Dynamika socjalizacji intymności w relacji matka-córka*, nieopublikowana praca dok-
torska 2010.

intymnych dzieci, starano się m.in. uchwycić moment pojawienia się umiejętności stosowania zasady wzajemności w otwieraniu się. W tym celu dzieci w różnym wieku proszone były o udzielenie odpowiedzi na list napisany przez fikcyjnego rówieśnika. Autor listu ujawnia w nim informacje o różnych poziomach głębokości – od informacji płytkich (podaje swoje imię) do informacji głębokich (dotyczących jego wad i słabości). W przypadku dzieci przedszkolnych wyraźnie widać, że odpowiedzi nie odwołują się w najmniejszym nawet stopniu do poziomu głębokości zwierzeń fikcyjnego rozmówcy. Istotna zmiana dokonuje się w tym zakresie na początku wieku wczesnoszkolnego. Odpowiedzi dzieci w tym wieku stają się niemal lustrzanymi odzwierciedleniami zwierzeń rozmówcy. Zachowanie to wskazuje, że reguła konwersacyjnej wzajemności została opanowana, jednak jej początkowa radykalność pozbawia wypowiedź spontaniczności – między dziećmi odbywa się swoisty „handel informacjami”. Swoboda i spontaniczność w otwieraniu się rozwijać się będą w późniejszych okresach. Powyższa obserwacja potwierdza wyniki badań prowadzonych przez K.J. Rotenberga¹⁸, wskazujących na kluczowe znaczenie okresu późnego dzieciństwa w opanowywaniu intymnych umiejętności konwersacyjnych.

Przyjmowanie cudzej perspektywy – poznawczy aspekt kompetencji intymnych

Umiejętność oddzielenia własnego obrazu świata od tego, jak ten świat spostrzegają inni ludzie, rozwija się intensywnie już w wieku przedszkolnym. Około czwartego roku życia dziecko zaczyna sobie zdawać sprawę, że przekonania innej osoby mogą odbiegać od jego przekonań, inna osoba, ze swojego punktu widzenia, odmiennie może spostrzegać rzeczywistość¹⁹. To, co charakteryzuje jednak dzieci przedszkolne, to silna preferencja wobec perspektywy własnej. Dopiero w okresie późnego dzieciństwa rozwija się gotowość do spontanicznego przyjmowania cudzej perspektywy i zwiększa się zainteresowanie cudzą wizją świata. Dzieci zaczynają zastanawiać się nad tym, co myślą inni i przywiązywać do cudzych stanów umysłowych większą wagę. Doskonalenie się umiejętności przyjmowania perspektywy wyraża się również w uświadamianiu sobie jednocześnie perspektywy wszystkich uczestników sytuacji, jak i możliwych konsekwencji wzajemnej aktywności. Według R. Selmana, właśnie

¹⁸ K.J. Rotenberg, N. Chase, *Development of the reciprocity of self-disclosure*, „The Journal of Genetic Psychology” (1992)1, s. 75-86 oraz K.J. Rotenberg, L. Mann, *The development of the norm of the reciprocity of self-disclosure and its function in children’s attraction to peers*, „Child Development” (1986)57, s. 1349-1357.

¹⁹ Przegląd badań dotyczących rozwoju dziecięcych teorii umysłu znaleźć można m. in.: M. Białecka-Pikul, *Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu*, Kraków 2002.

w okresie późnego dzieciństwa człowiek zyskuje umiejętność zastanawiania się nad sobą z perspektywy osoby trzeciej²⁰. Przyjmowanie cudzej perspektywy, by przyglądać się sobie samemu zaczyna stanowić podstawę formowania obrazu samego siebie. Opinie innych tworzą podstawę oceny własnej osoby. Określona interpretacja wewnętrznych stanów drugiej osoby, jak zostało już wcześniej powiedziane, staje się wyznacznikiem przyjaźni: przyjacielem jest osoba, która pomaga, rozumie i do której można mieć zaufanie²¹. Dziecko uświadamia sobie wreszcie ograniczenia związane z przyjmowaniem cudzej perspektywy – zdaje sobie sprawę, że dokładne wczucie się w cudze stany wewnętrzne jest niemożliwe ze względu na odmienną doświadczeń przeżywanych przez różne osoby²².

Przywoływane uprzednio badania poprzeczne²³ wskazują, że okres późnego dzieciństwa jest czasem, w którym występują dyskretne zmiany w zakresie umiejętności konstruowania złożonego obrazu świata, zarówno oglądanego z własnej, jak i cudzej perspektywy. W badaniach tych dzieci w różnym wieku prośzone były o wyobrażenie sobie możliwych odczuć i zachowań bohaterów przedstawianych w różnych sytuacjach. Sytuacje te miały charakter albo pozytywny (sytuacje wywołujące radość), albo negatywny (smutek). Przedstawiając stan umysłu bohatera, dzieci w okresie późnego dzieciństwa skupiają się na pojedynczych emocjach i zachowaniach – w tym zakresie narracje dzieci w okresie wczesnoszkolnym nie różnią się zbytnio od narracji dzieci przedszkolnych. Można więc podejrzewać, że perspektywa ta jest jednowymiarowa czy płaska i dopiero w późniejszych okresach zaobserwuje się umiejętność uchwycenia bardziej złożonych kompleksów emocjonalnych czy behawioralnych (np. dostrzeżenia, że w jednej sytuacji można odczuwać więcej niż jedną emocję, a nawet, że można odczuwać emocje, które wydają się pozostawać z sobą w sprzeczności). W tym okresie rozwojowym widać wyraźnie, jak własne doświadczenia dziecka rzutują na wyobrażone uczucia i zachowania drugiej osoby. Możemy więc mówić o swego rodzaju „egoistycznych odchyleniach” w przyjmowaniu cudzej perspektywy. Próba wyobrażenia sobie, co czuje i robi inna osoba w określonej sytuacji, ograniczona jest do jej odczuć i działań tylko tu i teraz. Możliwość wyobrażenia sobie bardziej dalekosiężnych efektów określonych zdarzeń jest jeszcze mocno ograniczona. W porównaniu z dziećmi młodszymi, niewątpliwie obserwuje się wzrost umiejętności „czytania cudzego umysłu”, ale lektura ta jest nadal dla dziecka dużym wyzwaniem, zdolność czytania „między

²⁰ R. Selman, *The growth of interpersonal understanding*, New York 1980.

²¹ W. Damon, *The Social World of the Child*, dz. cyt.

²² M.L. Hoffman, *Empatia i rozwój moralny*, Gdańsk 2006.

²³ I. Rostek, *Dynamika socjalizacji intymności w relacji matka-córka*, dz. cyt.

wierszami” rozwijać się będzie dopiero później²⁴. Można zatem zauważyć, że okres późnego dzieciństwa nie jest tym momentem w życiu człowieka, kiedy rozwój poznawczego aspektu kompetencji intymnych osiąga swoje apogeum.

Emocjonalny aspekt kompetencji intymnych

Intymność to także doświadczanie w relacji pozytywnych emocji – miłości i sympatii. Zdolność do głębokiego przeżywania emocji ulega wraz z wiekiem pewnym przeobrażeniom. W okresie późnego dzieciństwa przejściu od bezradności do niezależności i samowystarczalności towarzyszy nabywanie większej giętkości emocjonalnej i większego emocjonalnego zróżnicowania. Według R. Stefańskiej-Klar²⁵, w tym okresie zwiększa się zarówno spektrum wyrażania własnych emocji, jak i rozumienia emocji cudzych; dzieci stają się bardziej świadome swoich stanów emocjonalnych i ich wpływu na zachowanie; rozwija się umiejętność wyrażania emocji zgodnie z oczekiwaniami społecznymi; wzrasta rozumienie ambiwalencji i złożoności świata uczuć. Rozwija się uczuciowość związana z pełnionymi rolami, zwiększa umiejętność przeżywania satysfakcji z przeżywanych sukcesów, lecz także uczucia związane z rywalizacją. Warto podkreślić, iż pomimo natężonego pragnienia wykraczania poza rodzinę, to właśnie atmosfera ogniska domowego stanowi istotny czynnik sprzyjający rozwojowi stabilności emocjonalnej, gotowości do podejmowania współpracy i poczuciu szczęścia.

W przywoływanych badaniach poprzecznych²⁶ poziom funkcjonowania dzieci w różnym wieku w tym obszarze określany był poprzez analizę narracji. Dzieci proszone były o opowiedzenie historii na podstawie wybranego przez siebie spośród pięciu propozycji obrazka. Obrazki te cechowało różne nasycenie pierwiastkiem społecznym. Grupa dzieci wczesnoszkolnych na tle pozostałych grup wiekowych wyróżniała się dwiema właściwościami. Po pierwsze, narracje tworzone przez dzieci w tym wieku były najmniej nasycone emocjonalnie – pojawiało się w nich najmniej wzmianek wskazujących na przeżywanie przez bohaterów jakichkolwiek emocji, w tym także emocji pozytywnych. Po drugie, dzieci w wieku wczesnoszkolnym znacząco częściej wybierały jako temat narracji sytuacje niesprzyja-

²⁴ Istnieją pewne przesłanki wskazujące, że rozwój tej kompetencji intymnej będzie przebiegał nieco inaczej w przypadku odmiennych płci. Badania porównujące płci pod względem rozwoju umiejętności przyjmowania cudzej perspektywy wskazują na wyższe predyspozycje kobiet w tym zakresie: kobiety m.in. lepiej dekodują cudze emocje, lepiej interpretują ich przyczyny, częściej reagują na te sygnały w sposób adekwatny (przegląd badań znaleźć można: W. Łosiak, *Psychologia emocji*, Warszawa 2007; dziewczynki zaś wcześniej niż chłopcy rozwijają podstawowe umiejętności związane z przyjmowaniem cudzej perspektywy.

²⁵ R. Stefańska-Klar, *Późne dzieciństwo*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, dz. cyt.

²⁶ I. Rostek, *Dynamika socjalizacji intymności w relacji matka-córka*, dz. cyt.

jące intymności – wskazując obrazki przedstawiające pojedyncze osoby lub grupy. Obydwa te fakty potwierdzają zasugerowane przez Z. Freuda wycofanie z przestrzeni intymnej i skupienie na sobie w okresie późnego dzieciństwa i wskazują, iż rozwój kompetencji intymnych zakłada również w pewnych fazach wykonanie przez dziecko swego rodzaju kroku wstecz czy pozornego cofnięcia się w rozwoju. Zjawisko to obserwujemy właśnie w kontekście emocjonalnych kompetencji intymnych.

Wychowanie do dojrzałej intymności

Umiejętność budowania i pielęgnowania intymności w dojrzałych związkach romantycznych i przyjacielskich nie pojawia się wraz z otrzymaniem dowodu tożsamości, lecz rozwija się stopniowo dzięki doświadczeniom okresów wcześniejszych. Badania longitudinalne nad prerekwizytem intymności – przywiązaniem dowodzą długofalowych konsekwencji jakości tej więzi. Bezpieczne przywiązanie we wczesnym dzieciństwie sprzyja lepszemu funkcjonowaniu w okresach późniejszych, zarówno w sferach komunikacji, myślenia, jak i emocji. Z zabawy z rówieśnikami, w które angażowało się dziecko w wieku przedszkolnym, wyrastają bardziej rozwinięte relacje przyjacielskie. Doświadczenia z relacji przyjacielskich pomagają zaś we wchodzeniu w relacje romantyczne.

Okres późnego dzieciństwa to czas intensywnego rozwoju behawioralnego aspektu intymności, dyskretnych zmian w sferze poznawczej oraz pozornego regresu w sferze emocjonalnej. Jak powinien postępować wychowawca pragnący wesprzeć rozwój kompetencji intymnych dziecka, uwzględniając przy tym opisane prawidłowości?

Po pierwsze, dostrzec, że bezwzględne przestrzeganie reguły wzajemności charakterystyczne dla tego okresu rozwojowego powoduje, że w relacjach z dorosłymi, którzy oczekują zwierzeń, a sami nie dzielą się swoją prywatnością, dziecko może odczuwać pewien dyskomfort. Zadaniem wychowawcy staje się zwiększenie partnerstwa w komunikacji, co oznacza także uznanie istnienia prywatności dziecka i pogodzenie się z rosnącą przestrzenią pozostającą poza dostępem dorosłego.

Po drugie, wskazywać na to, jak istotne jest podejmowanie cudzej perspektywy i jak bardzo wizja świata posiadana przez inne osoby może różnić się od naszej. Najprostszą metodą służącą uwrażliwianiu na odmienność uczuć innych, staje się po prostu mówienie o własnych uczuciach. W praktyce życia codziennego warto zachować w pamięci to, iż dla dziecka w tym wieku postawienie się na czyimś miejscu, jest jeszcze zadaniem bardzo trudnym.

Po trzecie, pogodzić się z tym, że niezależność dominuje w tym okresie nad zależnością i pozwolić dziecku na „emocjonalne ochłodnienie”. To zadanie wydaje się szczególnie trudne dla rodziców, którzy powinni

zdać sobie sprawę, że nie oznacza to osłabienia więzi, lecz po prostu przejście na kolejny poziom funkcjonowania. W drodze ku społeczno-emocjonalnej dojrzałości.

Bibliografia

- Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2004.
- Białecka-Pikul M., *Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2002.
- Bowlby J., *Attachment*, Basic Books, New York 1969.
- Damon W., *The Social World of the Child*, Jossey-Bass, San Francisco 1977.
- Dunn J., *Children's Friendships. The Beginnings of Intimacy*, Blackwell Publishing, Oxford 2004.
- Erikson E., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1997.
- Freud Z., *Wstęp do psychoanalizy*, PWN, Warszawa 1982.
- Gottman J.M., *How children become friends*, „Monographs of the Society for Research in Child Development” (1983)48, s. 1-81.
- Hartup W.W., *Peer relations*, [w:] *Handbook of child psychology*, red. E.M. Hetherington, Wiley, New York 1983, s. 103-196.
- Hazan C., Shaver P.R., *Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships*, „Psychological Inquiry” (1994)5, s. 1-22.
- Hoffman M.L., *Empatia i rozwój moralny*, GWP, Gdańsk 2006.
- Howes C., *Peer interaction of young children*, „Monographs of the Society for Research in Child Development” (1988)53, s. 1-92.
- Łosiak W., *Psychologia emocji*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Prager K.J., *The Psychology of Intimacy*, The Guilford Press, New York, London 2005.
- Rostek I., *Dynamika socjalizacji intymności w relacji matka-córka*, nieopublikowana praca doktorska 2010.
- Rotenberg K.J., Chase N., *Development of the reciprocity of self-disclosure*, „The Journal of Genetic Psychology” (1992)1, s. 75-86.
- Rotenberg K.J., Mann L., *The development of the norm of the reciprocity of self-disclosure and its function in children's attraction to peers*, „Child Development” (1986)57, s. 1349-1357.

Selman R., *The growth of interpersonal understanding*, Academic Press, New York 1980.

Stefańska-Klar R., *Późne dzieciństwo*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała i J. Trempała, PWN, Warszawa 2000, t. 2, s. 130-163.

Turner J.S., Helms D.B., *Rozwój człowieka*, WSiP, Warszawa 1999.

Streszczenie

Intymność jest istotną cechą dojrzałych związków międzyludzkich, jednak umiejętność budowania i utrzymania intymności w dorosłych relacjach, rozwijana jest już we wcześniejszych okresach rozwojowych. Artykuł stanowi próbę przedstawienia zarówno teoretycznych, jak i empirycznych danych dotyczących rozwoju kompetencji intymnych w okresie wczesnoszkolnym. Omawiane są zmiany zachodzące w obszarach: behawioralnym, poznawczym i emocjonalnym, czyli związane z rozwojem w zakresie otwierania się, przyjmowania cudzej perspektywy oraz głębokiego przeżywania emocji. Przedstawiono również pewne propozycje dotyczące wychowania stymulującego rozwój kompetencji intymnych w okresie wczesnoszkolnym.

Słowa kluczowe: rozwój intymności; otwieranie się; przyjmowanie perspektywy; rozwój emocjonalny.

Summary:

Intimacy is an important feature of mature relationships, but the ability to build and maintain intimacy in adult relationships is developed in earlier periods of development. The article attempts to present both theoretical and empirical data on the development of intimate skills during middle childhood. These changes are taking place in the areas of behavioral, cognitive and emotional development. They are associated with the development of self-disclosure, the ability of taking someone else's perspective and experiencing deep emotions. Some suggestions for raising which stimulates intimate skills during middle childhood were also formed.

Keywords: Intimacy development; Self-disclosure; Perspective taking; Emotional development.